

ПРО ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДАЛЬНОЇ СЕМАНТИКИ

К. І. Гордєєва, Л. М. Коваль

Анотація. У статті проаналізовано основні наукові погляди на категорію модальності, визначено поняття «модальності», розмежовано суб'єктивний та об'єктивний види модальності, схарактеризовано семантичні складники модальності – «реальність / нереальність», «можливість / необхідність / бажаність», «достовірність / упевненість», «цільова настанова», «ствердження / заперечення», «емоційна оцінка».

Ключові слова: модальність, суб'єктивна модальність, об'єктивна модальність, модальне значення.

Вступ. Модальність як функційно-семантична категорія, щорепрезентує стосунок змісту висловлювання до дійсності й мовця до змісту висловлювання, неодноразово поставала об'єктом вивчення в працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників мови. Зокрема, її студіюванню присвячено праці О. Мельничука, В. Русанівського, І. Вихованця, А. Грищенко, П. Дудика, К. Городенської, Л. Кадомцевої, М. Плющ, Н. Гуйванюк, І. Слинська, А. Загнітка; русистів О. Шахматова, О. Пешковського, В. Виноградова, Н. Шведової, В. Ярцевої, Г. Золотової тощо. У сучасній лінгвістиці спостерігається посилення інтересу до цієї категорії.

Метою статті є аналіз окремих мовознавчих підходів щодо потрактування категорії модальності. Її реалізація передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) проаналізувати основні наукові погляди на категорію модальності;
- 2) визначити поняття «модальності»;
- 3) розмежувати суб'єктивний та об'єктивний види модальності;
- 4) схарактеризувати семантичні складники модальності – «реальність / нереальність», «можливість / необхідність / бажаність», «достовірність / упевненість», «цільова настанова», «ствердження / заперечення», «емоційна оцінка».

Модальність є предметом вивчення різних наук – філософії, логіки, мовознавства. Її визначають як явно або неявно виражену в судженні додаткову інформацію про характер залежності між реальними явищами, про логічний статус судження, а також оцінкові, регулятивні, тимчасові та інші його характеристики.

У роботах британських лінгвістів модальність розглядають як даність, називаючи лише форми, у яких вона виявляється [1, с. 78].

Деякі дослідники ототожнюють модальність і предикативність, вважаючи їх явищами одного порядку [1, с. 78].

Відоме також вузьке розуміння модальності як вираження достовірності / недостовірності, що ґрунтується на поняттях реальності й ірреальності судження в логіці.

Щоправда, проти такого вузького підходу до розуміння модальності виступав у свій час основоположник найбільшої наукової школи в мовознавстві В. В. Виноградов, який детально вивчав цю категорію. Він витлумачує модальність дещо ширше – як граматично виражене ставлення мовця до дійсності, а саме: до змісту виразу, співбесідника, а також до самого себе [1, с. 78].

Теорія модальності, розроблена вченим і представниками його школи, має велике значення для дослідження природи оцінки, тому що розглядає останню як один з видів модальності, тобто відношення суб'єкта до об'єктів навколишнього світу.

У лінгвістиці виділяють об'єктивну й суб'єктивну модальність.

Об'єктивна модальність є обов'язковою ознакою будь-якого висловлювання. Вона виражає відношення того, що повідомляється (повідомлюваного) до дійсності в аспекті реальності / ірреальності. Таку модальність реалізують граматичні й лексичні засоби (форми способу, модальні слова й частки, інтонація).

Водночас в лінгвоукраїністиці обґрунтовано й витлумачення модальності як явища суб'єктивного плану вираження. Ще в академічному підручнику з сучасної української

мови за редакцією І. К. Білодіда відзначено, що модальність виражає суб'єктивне ставлення мовця до висловленої думки з погляду реальності, ірреальності або можливості явищ у мовній ситуації, контексті.

Суб'єктивна модальність, тобто ставлення мовця до того, що повідомляється, не є обов'язковою ознакою висловлювання, а виступає як формально-граматичне значення. Змістовою основою суб'єктивної модальності є оцінка мовцем описуваних фактів (впевненість або невпевненість, згода або незгода, позитивна або негативна оцінка).

Оскільки ставлення мовця до дійсності можуть виражати різні засоби – морфологічні, лексичні, фразеологічні, синтаксичні, стилістичні, то «модальність виявляється категорією, властивою мові в дії, тобто в мовленні, і тому є самою сутністю комунікативного процесу [1].

Структуру модальності формують:

1) протиставлення висловлюваного за характером комунікативної установки (твердження – питання – спонування);

2) протиставлення за ознакою «твердження – заперечення»;

3) градації значень у діапазоні «реальність – ірреальність» (реальність – гіпотетичність – ірреальність), різний ступінь упевненості мовця в достовірності думки про дійсність, яка формується у нього;

4) різноманітні видозміни зв'язку між підметом і присудком, виражені лексичними засобами («хоче», «може», «повинен», «потрібно») [4].

Розрізняють два видових значення модальності: об'єктивно-модальну та суб'єктивно-модальну. Під *об'єктивною модальністю* ми розуміємо кваліфікацію змісту всього сказаного з точки зору достовірності того, хто говорить, а *суб'єктивна модальність* являє собою емоційне ставлення, реакції мовця-суб'єкта, викликані загальними обставинами, метою думок, фактом висловлювання з точки зору оцінки й емоційного вираження змісту висловлювання [1].

Таке саме розмежування модальності пропонує й Н. Ю. Шведова. Вона зазначає, що до модальних значень також варто відносити всі ті значення, які виражають ставлення мовця до того, що він повідомляє, – це суб'єктивно-модальні значення [4].

О. Мельничук виділяє сім модальних значень. Це, зокрема, значення розповідності, бажальності, умовності, питальності, спонукальності, гіпотетичності, переповідності.

Згідно з класифікацією Л. А. Бірюліна та Є. Є. Корді виділено шість основних типів модальних значень:

- 1) реальність / нереальність;
- 2) можливість / необхідність / бажаність;
- 3) достовірність / упевненість;
- 4) цільова настанова;
- 5) ствердження / заперечення;
- 6) емоційна оцінка [4].

Подвійно витлумачують модальну семантику *реальності / нереальності*. У широкому розумінні її кваліфікують як принципову реалізованість або нереалізованість якої-небудь дії загалом (шкала «цілком реально – нереально – забудь про це»). За такого потрактування вона уподібнюється до семантики можливості, але абстрактніша, оскільки не локалізована в часі або просторі. Коло виразників такої семантики реальності / нереальності практично не обмежене, оскільки принципову здатність або нездатність дії реалізуватися показує контекст.

Л. А. Бірюлін і Є. Є. Корді витлумачують семантику реальності / нереальності вузько, співвідносячи її з певним часом [4]. Це їм дає підстави визначати реальність або гіпотетичність дії або судження. Така семантика, як правило, не відображає ступеня ймовірності майбутнього явища дії як конкретного акту, але може прямо або побічно вказувати на характер протікання як фактичного, так і гіпотетичного явища. Цьому сприяє й вибір певної форми часу дієслова або способу.

На нашу думку, з широкого спектру ймовірнісних й оптативних різновидів модальної семантики доречно виділити три: можливість, необхідність і бажаність.

На відміну від модальної семантики реальності / нереальності, яка має виражену об'єктивну природу, *семантика достовірності або впевненості* мовця в тому, що повідомляється, суб'єктивна. Вона базується на внутрішньому переконанні мовця, що, в свою чергу, ґрунтоване на певному джерелі інформації, прецеденті, традиції, спостереженні, досвіді, віруванні, інтуїції.

Характерно, що ступінь достовірності або впевненості в тому, що повідомляється, безпосередньо залежить від якості цих джерел – надійності інформації, сили традиції, віри, наочності досвіду тощо; а також від психологічних особливостей мовця (рівень упевненості прямо пропорційний упевненості мовця в собі як соціальному суб'єкті, або ж суб'єкті комунікації). Основними реалізаторами семантики достовірності / впевненості є модально-вставні елементи та конструкції з підрядними з'ясувальними.

Цільову настанову, або мету висловлювання, традиційно кваліфікують як прагматичну спрямованість конструкції, представлену трьома типами: оповідна, спонукальна й питальна. З урахуванням можливих транспозицій реалізаторами цих значень може бути досить широке коло граматичних форм.

Модальна семантика *ствердження / заперечення* також має подвійне витлумачення. У вузькому, суто формальному розумінні семантика заперечення потверджується наявністю в конструкції «оператора заперечення»: заперечної частки, займенника або прислівника. Відсутність такого оператора робить конструкцію позитивною. Логічно, що оскільки будь-яке дієслово може мати негативну форму і його власна лексична й граматична семантика при цьому не змінюється, а заперечується або затверджується вся конструкція, то саму неозначену форму дієслова (інфінітив смислового дієслова, словникові форми службових дієслів) не можна визнати засобом вираження модальної семантики ствердження / заперечення.

Розглядаючи модальність ствердження / заперечення широко та зіставляючи її з іншими модальними значеннями, варто зауважити, що зміна позитивної конструкції на негативну й навпаки спричиняє аналогічні зміни в модально-семантичних опозиціях *реальність / нереальність, можливість / неможливість, необхідність / відсутність необхідності (або необхідність зворотного), бажаність / небажаність, впевненість / невпевненість* і под.

Під якісною емоційною оцінкою повідомлюваного розуміють висловлення власних позитивних або негативних вражень і переживань з метою викликати аналогічні враження й переживання в слухача.

Отже, модальність становить універсальну категорію, що актуалізується низкою мовних засобів. Її семантичними складниками постають «реальність / нереальність», «можливість / необхідність / бажаність», «достовірність / упевненість», «цільова настанова», «ствердження / заперечення», «емоційна оцінка».

Аннотация. В статье проанализированы основные научные взгляды на категорию модальности, определено понятие «модальности», разграничены субъективный и объективный виды модальности, охарактеризованы семантические составляющие модальности – «реальность / нереальность», «возможность / необходимость / желательность», «достоверность / уверенность», «целевая установка», «утверждение / отрицание», «эмоциональная оценка».

Ключевые слова: модальность, субъективная модальность, объективная модальность, модальное значение.

Abstract: In the article the main scientific views on the category of modality were analyzed, the concept of modality was defined, subjective and objective types of modality were distinguished, the semantic components of modality were characterized – «reality / unreality», «opportunity / necessity / desirability», «certainty / confidence», «goal set», «approval / denial», «emotional evaluation».

Keywords: modality, subjective modality, objective modality, modal value.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Приходько А. И. Оценочная модальность в языке // Science and Education a New Dimension. Philology, III (12). Запорожье, 2015. С. 78–80. URL: http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/prihodko_a_i_evaluative_modality_in_language.pdf
2. Умрихіна Л. В. Категорія модальності в контексті лінгвістичних досліджень // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. Вип. 21(1). 2016. С. 72–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2016_21%281%29__21
3. Войналович Л. П. Модальність як багатоаспектна лінгвістична категорія // Наукові записки НДУ ім. М.Гоголя. Серія: Філологічні науки. Кн. 3. 2013. С. 28–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2013_3_6
4. Бернацька С. М. Модальне значення можливості/необхідності в сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. Наук: 10.02.01 «Українська мова» / С. М. Бернацька. – К., 2011. 23 с.

УДК 81'373.46=161.1=133.1

АБРЕВІАТУРИ У СКЛАДІ БУДІВЕЛЬНИХ ТЕРМІНОСИСТЕМ (на матеріалі сучасних французької та російської мов)

Д. Д. Кирилюк, О. О. Залужна

Анотація. У даній статті представлено абревіацію як один із засобів утворення науково-технічної термінології, а також наведено класифікацію типів абревіатур, найбільш поширених саме серед термінології будівництва у французькій та російській мовах. Виділено 6 типів утворення слів, найпродуктивнішими з яких є ініціальні абревіатури, а саме буквені та звукові.

Ключові слова: абревіація, абревіатура, скорочення, термінологія, терміносистема, терміни.

1. Вступ. Активна тенденція до широкого використання скорочених лексичних одиниць різного роду цілком чітко проявляється останнім часом у багатьох мовах. Абревіатури міцно увійшли в сучасні мови і кількість їх надзвичайно велика. Вони представляють значну частину словникового складу, розповсюджуючись майже в усі верстви лексики, і широко застосовуються як в усній, так і в письмовій мові [1].

Доказом актуальності вивчення цього питання та зацікавленості у даному аспекті є численні дослідження із зазначеної теми. Так, наприклад, різні аспекти феномену абревіації розглядалися у роботах таких відомих вітчизняних мовознавців, як В. Г. Гак, О. О. Реформатський, В. М. Лейчик, О. А. Земська, М. М. Шанський, М. Я. Блох, Д. І. Алексєєв, В. В. Борисов, В. П. Даниленко та багатьох інших [2].

Окрім того, значну кількість досліджень присвячено явищу абревіації в загальному сенсі [3; 4; 5], так і розгляду питання на прикладі різної терміносистем: політичної [6], медичної [7], військової [8], сільськогосподарської [9], термінології митної справи [10], абревіатур-жаргонізмів [11], абревіації у текстах ЗМІ [12] тощо.

Проте, незважаючи на наявність численних наукових досліджень, абревіація як мовне явище має досить складний характер, що потребує постійної наукової уваги [2], а отже і вивчення даного аспекту наразі лишається **актуальним**. Те саме можна стверджувати щодо будівельної терміносистеми, адже її розвиток, який на пряму залежить від розвитку самої будівельної справи, не зупиняється з плином часу. Це означає, що термінологія поступово поповнюється новими лексичними одиницями, у зв'язку з чим проблема утворення нових термінів, які відповідають прагматичним установам сучасності, лишається актуальною.

Об'єктом дослідження виступають терміни-абревіатури у системі будівельної термінології у французькій та російській мовах, наприклад, фр. *EP (eaux pluviales)* 'дощові води', *ANAH (agence nationale pour l'amélioration de l'habitat)* 'національне агентство з поліпшення житлових умов'; рос. *ДСМ (дорожно-строительные машины)* 'дорожно-будівельні машини', *МДС (методические документы в строительстве)* 'методичні документи в будівництві', *вентблок (вентиляционный блок)* 'вентиляційний блок'.